

U diviziji

Vlado Popović je bio zadovoljan. Ujutru bi prošetao oko štaba Zone na Zvečevu. Pod njegovim sjajnim čizmama prštao je sneg celac. Osoblje Štaba i stražari upućivali su prema njemu poglede pune strahopoštovanja. Nakon savetovanja, na kome su ga svi najvažniji slavonski rukovodioci slušali kako odsečno ocenjuje političku i vojnu situaciju, oštro govori o ovdašnjim oklevanjima, nedovoljnoj borbenosti i širini i daje zadatke i političkim i vojnim rukovodstvima, u ime Centralnog komiteta i Vrhovnog štaba Jugoslavije, odnos prema sekretaru Centralnog komiteta KP Hrvatske graničio se gotovo sa strahom. Bilo je očigledno da je imao ovlašćenja da naredi, postavlja, smenjuje, kažnjava, jednom rečju - preduzme sve što nađe za potrebnim. Saopštio je direktive: energičnije širiti oslobodilačku borbu, uspešnije razgranjavati novu narodnu vlast i, posebno, stvarati nove, snažne, udarne jedinice sposobne za viši stepen borbenih dejstava.

Nekoliko dana nakon savetovanja, čiji su značaj i zaključke učesnici morali široko popularisati, formirana je krajem decembra 1942. 4. slavonska divizija. U njen sastav su ušle: 1. slavonska, a 21. decembra preimenovana u 12. i tek formirane 16. i 17. brigada.

Petar Drapšin je bio u svom elementu. Bio je zahvalan svom španskom saborcu Vladimiru Popoviću. Postavljen je za komandanta divizije. Vraćen je u Partiju. Dobio je krila i bio pun sebe. Sada je mogao da da oduška svojoj burnoj naravi i vojnim sposobnostima. Stegnućemo ih i tući dok ne padnu...

kazao je, donoseći prvu odluku: oslobađanje Voćina koji je neprijatelj ponovno zauzeo.

Svim žarom je prišao organizovanju napada na snažnog protivnika i na mesto koje je, očigledno, dobilo strateški značaj u Slavoniji. Uspeh na Voćinu bio bi ne samo vojni uspeh, već i moralno-politički trijumf oslobodilačke borbe između Save i Drave.

Drapšin i trojica komandanata brigada: Vicko Antić Pepe - 12, Rade Knežević Tihi - 16. i Radojica Nenezić 17, pre polaska na zadatak jedan drugom su čvrsto stegli ruke.

*

Ispred vlastelinskog dvorca, usred parka, bojnik Franjo Stanković je uzjahao konja i u pratnji dvojice ustaša krenuo ka Prevendu. Uhranjena i negovana grla su jogunasto poskakivala po kaldrimi. Stanković je snažne građe i oštih crta, pa odaje odlučnog vojnika. Dugačak šinjel široko pokriva konjske sapi, a meka filcana kapa, na kojoj se cakli značka sa krupnim slovom „U“, pada mu nad jake crne vede. Gleda oštro i pomno. Uz put se i vojska i civili sklanjaju u stranu.

Stanković je komandant ustaško-domobranske posade, jačine oko petsto ljudi. To je bila jaka, dobro naoružana i Paveliću odana združena jedinica. Borbeno jezero činila je ustaška satnija, sastavljena od okrutnih, hrabrih i već iskusnih pojedinaca. Od Stankovića pa do poslednjeg vojnika su svi znali da, u slučaju borbe, neće biti milosti i odstupanja. Opšti zadatak im je bio: braniti Voćin do smrti.

Stanković obilazi Prevendu, zaselak koji kontroliše prilaze mestu i omogućuje dobar vatreni sistem.

Vojnici u rovovima i kraj bunkera cupkaju na oštrom mrazu. Na nekim mestima su založili male vatre. Kad bi naišao na oveću grupu, Stanković bi pozdravio: Za poglavnika i za dom!.. Spremni!.. Snažna su otpozdravljale ustaše, počastvovane ovom pažnjom. Svojim svakodnevnim obilaskom i strogom kontrolom celokupnog borbenog rasporeda Stanković je bitno uticao na gotovost i moral posade.

Sa Prevende je krenuo ka Kalvariji, uzvišenju koje je bilo povezano sa Gradinom. Kao celina predstavljali su u vojnom pogledu neosvojivi deo Voćina. Na svim topografskim izbočinama bili su postavljeni mitraljezi, vatrene tačke za kružnu odbranu, rovovi povezani tranšejama. Mrtvi uglovi tučani su unakrsnom vatrom, a na verovatnim prilazima bile su niše pune ručnih bombi. U podnožju Gradine Stanković je naišao na mladog ustašu sa foto-aparatom, koji ga je smušeno pozdravio. Bio je to neki Mirko Vereš, ratni izveštač lista „Ustaša“ iz Zagreba, koji je trebalo da rečju i slikom predstavi junake slavonskog Alkazara.

*

Drapšin je procenio da pred sobom ima snažnog i opakog protivnika, pa je odredio 12. brigadu da ponovo izvrši najteži zadatak - napad na Voćin, dok će 16. i 17. biti na obezbeđenju prema okolnim uporištima. Drapšin je imao poverenja i u Antića, pod čijom je umešnom i uspešnom komandom 12. brigada, u proteklih mesec dana, postala prava udarna pesnica oslobodilačke borbe u Slavoniji, sa prekaljenim borcima, iskusnim rukovodiocima, sposobna i za najveće podvige, pa i najsurovija iskušenja.

Štab 12. brigade: Gedeon Bogdanović Geco, načelnik štaba Brigade, Franc Knebl, sekretar Divizijskog komiteta 12. divizije, Pero Car, zamenik politkomesara 12. brigade. Čedo Grbić, politkomesar 12. brigade; kleče: Josip Antolović, komandant Brigade, Dako Puač, zamenik komandanta Brigade, i drug Kormilo, zamenik politkomesara 2. bataljona 12. brigade.

Dvanaesta brigada je uoči napada na Voćin izdvojila 1. bataljon koji je ušao u novoformiranu 17. brigadu. Novi bataljon u 12. brigadi formiran je tako što su preostala tri dala po jednu četvu. To je bilo opraštanje sa komandantom Dulićem, komesarom Mirkom Bulovićem Zetom i ostalima, ali i mogućnost da novi hrabri i istaknuti komandiri i komesari dođu na više položaje.

Bili su to već iskusni prvoborci, organizatori ustanka u svojim zavičajima, ljudi koji su preko glave preturili sve nedaće i lišavanja, a na sebi imali rane i ožiljke iz mnogih borbi i okršaja. Tako je za komandanta bataljona postavljen Jovo Milaković Radovan, prvoborac iz daruvarskog kraja, a za nje-

govog zamenika Dmitar Zagorac Soko. Komesar bataljona postao je Andrija Jurišić Gale, a sekretar bataljonskog komiteta Marko Nikolić Mina. Komandir 1. čete je Pero Marušić Boca, komesar Antun Pospišil Gucko; a u 2. četi komandir je Pero Dobrić, prvoborac iz Lisičina, a komesar Dušan Majetić Braco.

Za komandira 3. čete u novom bataljonu postavljen je Stojan Milinović, zvani Abisinac, osamnaestogodišnjak. On je bio i najmlađi komandir čete u brigadi, dok je komesar bio Ivica Vrban.

Napad na Voćin otpočeo je 5. januara. Drugi bataljon je krenuo u tri kolone iz sela Zubića, a 4. je nastupao cestom Zvečevo-Voćin do samog ulaska u park. Noć je omogućila jedinicama da se privuku uporištu i ovladaju periferijom. Međutim, lukavi Stanković je procenio da ne može braniti ceo Voćin. Zato je odbranu ograničio na užu deo mesta i, naročito, na Tursku utvrdu. Pošto je očekivao napad, posada je dobila naređenje da partizane pusti što bliže. Kada je 2. bataljon prodro u park, dočekan je unakrsnom vatrom sa svih strana. Nije se moglo dalje. Ali, i naređenje je bilo izričito: Voćin mora pasti! A to znači i svaki bunker, svaka kuća, svaki otpor. A dole sneg, smrznuta zemlja, hladnoća. U žaru borbe, u opštoj strepnji, u krajnjoj usredsređenosti da se sačuva glava, studen se na trenutke ne oseća. Ali, mora se napred i pored ubitačne vatre.

Iza debelog stabla kraj potoka leži dvadesetogodišnja Mladenka Ostojić. Jedra, privlačna devojka, rođena na Hvaru. Životnim stazama je ko zna kako i otkud dospela do 12. slavonske brigade. Rat joj je odneo celu porodicu, a i sve njene snove. U Brigadu je dospela neposredno nakon formiranja i u njoj,

usred svih surovosti i nedaće, našla utočište, novu porodicu. Partizanski kolektiv je ubrzano stvarao običaje, pravila i zakone u kojima je i nežna i intimna ženska priroda nalazila toplinu, razumevanje, a i nekakvu sigurnost. U partizanima su mnoge devojke, iz sela i gradova, postajale heroine, izuzetno hrabre, otporne i izdržljive.

Mladenka Ostojić je primetila svoje drugove Peru Prodanovića, Stojana Alavukovića kako pognuti trče prema bunkeru, uprkos mitraljeskoj vatri. Stegla je zube, pa je i sama krenula. Ona trči, puca u tamnu masu bunkera ispred sebe. Njen primer podiže moral ostalima. Ore se povici, formira se zastrašujući jurišni stroj, koji kida živce. Ustaše počinju da beže, u veću sigurnost, prema Kalvariji.

Voćin je stegnut sa svih strana. Šesnaesta i 17. brigada čvrsto drže sve prilaze: od Podravske Slatine, Huma, Pivnica. Pred upornim naletima neprijatelj, uz velike gubitke, postepeno se povlači prema svom utvrđenom rejonu: Kalvariji i Gradini. I što su se partizani više približavali tom osinjem gnezdu, utoliko je otpor bivao sve snažniji, a napredovanje pogibeljnije.

Prođe dan i dođe studena noć. Šesti januar. Iz okolnih sela kao senke dolaze grupe žena. Sve što su pripremile za pravoslavni Božić, sada daruju borcima na položaju. A gore na padinama Kalvarije i Turskog grada, u mesečevoj senci, kao beživotne prilike, poput grmova ili gromada kamenja leže partizani, trljajući promrzle prste o odeću i bore se sa snom, hladnoćom, sa dugim beskonačnim bdenjem. Očekuje se novi juriš uz Gradinu.

Borbena situacija se sada razjasnila. Drugi i 4. bataljon su 5. i 6. januara ovladali Voćinom i saterali

neprijatelja na utvrđenu Kalvariju i Turski grad, gde je i bilo težište njegove odbrane.

Izgedalo je nemoguće zauzeti ta dva objekta bez artiljerije i minobacača. Strme, zaleđene padine su izgledale neosvojive. A niz njih, kao vatrena kiša, sevali su mitraljeski rafali i odjekivale eksplozije bombi. Svi članovi Štaba divizije i Brigade bili su na položajima, a komandanti i komesari u borbenom stroju. Bilo je to potrebno i da bi se kontrolisao i usmeravao zamišljeni plan napada, ali još više radi podizanja morala kod boraca.

U prepodnevnom satima, trećeg dana borbi, povećala skupina neprijatelja je pokušala proboj. Povukli su se uz teške gubitke. Zarobljeni su odali dragoceni podatak: na Gradini je stanje kritično, nedostaje hrane, nema vode, municija je na izmaku. Jede se prešan krompir, sav sneg je pokupljen, pojavljuju se znaci panike. Desetak ustaša je u očajanju pokušalo da se prikrade do potoka Pasjače radi vode, ali su pokošeni vatrom boraca 4. bataljona. Ipak, još su noću sa Gradine odjekivale njihove psovke „Oj Jovane, Srbine!“... pa i ustaška pesma.

Iako partizani imaju punu inicijativu, vreme ne može još dugo biti njihov saveznik. Na zasedama se, takođe, vode ogorčene borbe. Kolona ustaša iz Miokovićeve, ojačana vodom tenkova, neopaženo se probila između položaja 16. i 17. brigade i napala 17. iza leđa. U kritičnom trenutku nadiranja neprijatelja, vodnik Mate Borčić iz 1. bataljona 17. brigade je iz zasede onesposobio čelnu tanketu. To je pokolebalo napadača, pa se povukao. U Voćin neprijatelj nije prodro.

Petar Drapšin i Vicko Antić Pepe takođe obilaze položaj. Iako je napad osvežen novim, odmor-

nijim jedinicama, kod partizana se oseća zamor. Nesnosna hladnoća, nespavanje, pomanjkanje municije za mitraljeze, pohabana odeća i obuća, sve više mrtvih i ranjenih boraca upozoravali su da se borba, koja besni peti dan, približava vrhuncu. Petog dana na Kalvariju je krenuo i 3. bataljon. Do tada je bio na obezbeđenju prema Podravskoj Slatini. Prodro je do samog vrha. Na čelu su bombaši Marko Kljajić, Đuro Dreković, Lazo Ostojić, Dušan Dračić. Ipak, ni oni ne uspevaju da učukaju posade u bunkerima.

Bliži se šesti dan iscrpljujuće borbe. Bez predaha. Više od sto sati igre života i smrti, najtežeg, najsurovijeg ispita fizičke, psihičke, ukupne ljudske izdržljivosti. Ipak, niko ne traži smenu i poštedu, iz borbenog stroja nestaju samo mrtvi i ranjeni.

Valjda poslednjom snagom i nadom opkoljeni neprijatelj kreće u proboj i jedna skupina sa Gradine i Kalvarije uspeva preko položaja 2. bataljona da se probije u pravcu Huma. Ostali su mrtvi, ranjeni i zarobljeni. Vatra jenjava, pa prestaje. Voćin je po drugi put oslobođen.

U podnožju Gradine, na mestu gde počinje park stoje: Petar Drapšin, Vicko Antić Pepe, njihovi pratioci i kuriri. Niz strminu silazi grupa zarobljenika. Prate ih partizani s oružjem na gotovs. Ispred je bojniki Franjo Stanković. Staje pred Drapšina. Uniforma mu je izgužvana, blatnjava, lice zaraslo u bradu, podbulo, a u pogledu razočarenje, bes, mržnja, poraz. Stoji uspravno i ponosito, gleda pravo u Drapšina. Gledaju se netremice nekoliko trenutaka. Bio je to misaoni susret pobeđe i poraza. Ali, stvarnost je bila surovija. Drapšin je žustro i ljutito pitao ko su, pored zarobljenih vojnika, i dvojica civila? Kada je čuo da je reč o domaćim

ustašama, petokolonašima, onim gadnim tipovima u svakom ratu koji i bez poziva nude svoje krvave i prljave usluge, ljudi koji su najviše zulumčarili nad nedužnim stanovništvom, a imena su im bila poznata, bez reči je izvadio pištolj i obojicu ubio na licu mesta.

*

Nakon šestodnevnih borbi Voćin postaje živa i razdragana varošica, puna vojske i naroda. Iako još miriše barut, a paljevine, razlupani nameštaj i razni predmeti leže razbacani po ulici, razvaljena vrata i prozori, gomila čaura, tamne mrlje krvi po pločnicima i zidovima, ti nemi tragovi kazuju o drami razaranja. A život počinje iznova da buja. Iz okolnih sela sjatio se narod. To je prilika da roditelji i najbliži vide svoje sinove i kćeri, da se dobiju obaveštenja o najrođenijima, donose se darovi, hrana i odeća.

U dvorištima, na ulicama, postrojene su jedinice, vrše se prozivke. Sastavljaju se izveštaji, skuplja i sređuje ratni plen. Za starešine jedinica nema ni trenutka odmora. Od jedinice do jedinice, svojevrsnom partizanskom telegrafijom struje vesti o tome kako se koja jedinica držala, kruže priče o junaštvu pojedinaca, saznaje se ko je sve ranjen, ko je poginuo. Saznaje se da je neprijatelj izgubio 136 mrtvih, 220 zarobljenih, čak i 6 oficira, da su zaplenjene ogromne količine oružja i opreme. A brigada je imala devetnaest poginulih i pedeset ranjenih boraca i starešina. Ali, kao da svi putevi vode u prostrani park.

Tu je i najživlje. Uzvici, pozdravi, grljenje. Tu je i Gecin 2. bataljon i njegovi junaci: Vaso Radić,

Pero Dobričić, Mladenka Ostojić, Vaso Bunčić, Nikola Bosanac, Dušan Drlić, Milorad Vidović i desetine drugih koji su u ovih šest dana i noći, u nekoj prilici, svojim primerom, uticali na druge, najviše doprinosili da se borba okonča pobedonosno.

Nešto dalje je 4. bataljon, čiji su borci, takode, junaci ove nezaboravne drame u Slavoniji. Uvek će se pamtiti imena Petra Stanića, Dragana Gašparevića, Dmitra Zagorca, Đure Vujaklije, Svetozara Puača Kobca, Joce Šljubure, Jakova Bosiočića i mnogih drugih hrabrih partizana. Svaki od njih je priča za sebe. Ali, ko bi mogao prodreti u unutrašnji svet ljudi koje zovemo hrabrima, junacima, u ono duševno stanje kada se sve u sebi potiskuje, na trenutak zaboravlja i čovek samo sluša svoju zapovest koja kaže: ti to možeš i moraš! A osim toga, ako uspeju, hrabrima pripada slava.

Borci razmenjuju cokule, kape, bluze, odeću, municiju, pa i oružje. Posle borbe to je uobičajeno. Malo ko ima odeću i obuću po meri. Važno je zapleniti, domoći se u akciji bilo čega. Izgled i nije važan. Bitno je da odeća pokriva i greje, a sa malo više umešnosti zameniće se za nešto bolje i prikladnije. Najzad, to je životno pitanje. Tesne ili suviše velike cokule - to donosi rane na nogama, a neprikladna odeća, pa čovek u tome i ne deluje lepo i dostojanstveno.

Brzo se šire i druge priče. Tako se prenosi da se ovde u Voćinu komandant divizije Petar Drapšin oženio Slovenkom Nadom, a i neki drugi su obelodanili svoje tajne veze i tražili registraciju. Priča se da su još u toku borbe neki meštani, a i seljaci, pljačkali radnje, a da su dvojica zbog toga platila

glavom. Jedan komandant ih je streljao na samom mestu pljačke.

Svašta se pričalo i o lepoj dvadesetpetogodišnjoj partizanki Anici Kremer iz Nove Jošave. Kao, opila se, dok se još vodila borba, te da ju je vojni sud divizije osudio na smrt. Juče je streljana. Takve priče ostavljaju mučan utisak, a i nevericu da je baš sve to bilo tako. Ali, rat je i u njemu jedan život, običnog prosečnog čoveka, samo je treptaj u kolektivnom sećanju, a već sutradan neodređena uspomena koju pritiskaju, izobličavaju i potiskuju novi događaji, dani i doživljaji.

Pruga

Brigada je ponovo na maršu. Četa za četom. Bataljon za bataljonom. Po pripremama, po tome što kreće cela Brigada, po užurbanosti starešina očigledno je da se ide daleko i da valja stisnuti zube. Kolona vijuga cestom prema Zvečevu. Drveće je okićeno mrazem i injem. Pocrnele su divlje kruške i kestenovi. Sneg je prekrrio paprat i debele naslage suvog lišća.

Posle sati i sati marševanja Brigada udara na Psnj. Napred se kreće Izviđački vod. U njemu je šesnaestogodišnji Milan Mirosavljević. Jasno mu je da Brigada kreće ka njegovom kraju, Posavini. U partizane je došao još u julu 1942. Sada i on i mnogo stariji po godinama, ali odskora u Brigadi, može s ponosom da kaže: gde si ti bio kada sam se ja borio! Ta je uzrečica sve češća kada dode do nesporazuma i bila je kao neki znak raslojavanja među borcima, pa i starešinama. Partizanski staž je postao važan statusni simbol na koji se svako rado pozivao.